

כללי השולחן-ערוך

אריאל טובול

הכללים נלקטו, נערכו וסודרו מתוך שני אוספי כללים, ה'יד מלאכי' (לר' מלאכי ב"ר יעקב הכהן) וה'שדי חמד' (לר' חיים חזקיה ב"ר רפאל אשר אליהו הלוי מדינא). לא הובאו כאן כל מקורותיהם, אם כי בדרך כלל צויין אחד או שניים מהמקורות לכל כלל או דעה.

כללים אלו נוגעים רק לסגנון לשונם הטהורה של מרן והרמ"א ולדרך הבאתם המחלוקות בין הפוסקים. בדרך כלל, אין הכרעה ברורה ומוחלטת ביחס לפסיקה, הלכה למעשה, מתוך הכללים הללו, כי אין דרך אחת בלבד בדברי רבותינו. על כן, אין לפסוק על פי הכללים למעשה מבלי לברר כל דבר לגופו, אך כיוון אפשר לקבל על ידם (כשיש מחלוקת, השתדלנו להביא ראשונה את הדעה המרכזית והרווחת יותר).

כללי מרן:

א. כשמובאת דעת פוסק ב'סתם', ודעה שניה בלשון 'וחלקו עליו' - נראה שכוונתו היא שאין הלכה כ'סתם' (שאם לא כן, היה כותב כדרכו בשאר המקומות בהם מביא שתי דעות: 'ויש מי שאומר')¹. ויש אומרים, שרק יש לחוש לחולקים².

ב. כשמובאת סברא ב'סתם', וסברא שניה בלשון 'ויש מי שאומר' או 'ויש אומרים'³ וכיו"ב⁴ [אף כשלא הובאו באותו מקום⁵] - משמע שהלכה כסתם⁶, שהיא הדעה העיקרית (הדעה השניה הוזכרה לצירוף עם צדדים אחרים, או שאם יש מקומות שנהגו כן - יש להם על מי לסמוך)⁷. אך למרות שכמעט כל גדולי ישראל הסכימו לכלל זה, ישנם מקומות היוצאים מן הכלל, ועל כן אין לסמוך עליו⁸.

ג. לא תמיד כשמובא חילוק על הדין בלשון 'יש אומרים' - בא לחלוק על הדעה הראשונה (אלא נקט לשון זו כי לא הוזכר החילוק בפירוש בדעה הראשונה, אף שמסכימה לחילוק)⁹.

¹ יד-מלאכי, כללי השו"ע אות י', בשם כנה"ג.

² י"מ שם אות י', בשם 'חוות-יאיר'. והוסיף 'ואמת הדבר', ע"פ הוכחות הסמ"ע והש"ך.

³ יש סוברים שכלל זה לא נאמר גם לגבי דעת רבים החולקת ('ויש אומרים'), שם אין הכרעה. ע"פ 'שדי-חמד', כללי הפוסקים, סי' י"ג, סק"ח וסק"י.

⁴ יתכן וכשדעה שניה הובאה בלשון 'אבל פלוני אומר' וכיו"ב - לא נאמר כלל זה (ובמקרה כזה, כשדעה ראשונה לא נסתמה - הלכה כדעה שניה). ע"פ שד"ח שם, סק"ב, בשם הפמ"ג. וכתב ש"אין זה כלל ברור", ע"ש.

⁵ ע"פ השד"ח שם, סק"ח.

⁶ י"מ שם אות י"ז, בשם כנה"ג. וכתב 'וזה מוסכם מכל המחברים, לא ראיתי חולק על זה', מלבד דעת 'אחד קדוש' הסובר שאין הכרעה בזה. ודחה דבריו 'דאין מקום כלל לדברי הקדוש הני"ל', ע"ש. ומשייב שמדובר גם בלשון 'ויש מי שאומר', ע"פ שד"ח שם, סק"ח. ושם בסק"י הביא דברי סי' יהודה יעלה, שלא נאמר כלל זה כשסברת ה'סתם' היא דיחיד. ושם בסק"י"א כתב בשם 'בית-דוד', שכך הוא גם כשלא פירש המחלוקת אלא סתם לשון הגמרא ואחר-כך הביא הדעה החולקת (שאו דעתו לפסוק כמוה).

⁷ אנצ" תלמודית, סוף ע' הלכה, הערה 396 בשם הש"ך. ובשד"ח שם, סק"ט, העיר, שכשהכריע מרן ב'בית-יוסף' כסברא השניה - סתימתו בשו"ע היא לומר שיש אופן לסמוך על המקל בשעה"ד, או שיש לחוש לדעה זו.

⁸ י"מ שם אות י"ז, ע"פ סי' בני-יעקב.

⁹ י"מ שם אות ו', בשם הש"ך. ודעת 'לשון' למודים' המובאת שם, שתמיד 'יש אומרים' בא לחלוק - היא רק בדברי הרמ"א; ע"פ שד"ח שם, סי' י"ד סק"ב (ראה להלן כלל ד' מכללי הרמ"א, והערה 28).

ד. ברוב המקומות, כשפוסק בלשון "יש מי שאומר"¹⁰ או "יש אומרים"¹¹ - נראה שאין חולק על זה¹² (ונקט לשון זו כי מצא הסברא בפוסקים מעטים בלבד¹³). ויש החולקים על כלל זה¹⁴.

ה. כשמובאת מחלוקת בלשון "יש אומרים... ויש אומרים" או "יש מי שאומר... ויש מי שאומר" - אם לא מפורש אחרת, נוהגים כסברא שניה¹⁵. ויש הסוברים, כי במקרה כזה אין הכרעה¹⁶, ומאן דעבד כמר עבד ומאן דעבד כמר עבד¹⁷.

ו. כשמובאות שתי סברות, האחת בשם "יש אומרים" והאחרת בשם "יש מי שאומר" - משמע שהלכה כרבים¹⁸. אך יש חולקים על כך (כיון שלפעמים נוקטים הפוסקים לשון "יש מי שאומר" גם על שניים)¹⁹.

ז. כשדעה שניה במחלוקת מובאת כ'פלוני אוסר' או 'מתיר' - יתכן ורוצה לומר כי היא דעת יחיד²⁰.

כללי הרמ"א:

א. כלל גדול הוא בידינו, שכאשר רמ"א כותב סברא בלשון "ויש מחמירין" - משמע שדעתו נוטה למתירין (ולכן לא כתב "ויש אוסרין")²¹. וכאשר כותב "ויש אומרין" - חושש לדעה זו²². וכאשר כותב הלכה ב'סתם' - כן הוא סובר²³, אף שלאחריה מביא דעה בלשון מחלוקת²⁴.

ב. לפעמים מביא רמ"א דין ב'סתם', אף שחולק על דברי מרן (כי לא הקפיד לכתוב בלשון מחלוקת)²⁵.

¹⁰ יש סוברים שכלל זה נאמר אף בלשון "ויש מי שאומר" (ב-ו' העיטוף); שד"ח שם סק"ג, בשם החיד"א.

¹¹ מש"כ שהכלל נאמר גם בלשון "יש אומרים", ע"פ שד"ח שם סק"ד, בשם החיד"א.

¹² י"מ שם אות י"ב ושד"ח שם סק"ב, בשם הסמ"ע.

¹³ שד"ח שם, סי' י"ד סק"ג, בשם פמ"ג.

¹⁴ י"מ שם אות י"ב, בשם 'גינת-ורדים'. ותמה שם על ה'שער-יוסף', שתמה על אחרונים שלא סברו כלל זה, "כאילו הוא להלכה

למשה מסיני". ובשד"ח שם, סי' י"ג סק"א, הביא בשם 'שולחן-גבוה', שכשמרן כותב כך - אין דעתו לפסוק כאותה סברא.

¹⁵ י"מ שם אות י"ג, בשם כנה"ג. ובשד"ח שם, סק"ג, שכן קיימא לן; וכתב שם שיש מקומות היוצאים מן הכלל. ומש"כ שמדובר גם

בלשון "יש מי שאומר... ויש מי שאומר", ע"פ הי"מ שם אות י"ד, והשד"ח שם, סק"ג.

¹⁶ י"מ שם אות י"ג, בשם 'גינת-ורדים'. ושד"ח שם, סק"ח, בשם 'עבודת-הגרשוני'. ושם בסק"ז כתב, שדעתו נוטה לדעה זו.

¹⁷ י"מ שם אות י"ג, בשם 'גינת-ורדים'. ובשד"ח שם, סק"ז, הביא דברי הפמ"ג והש"ך שבמקרה כזה מחמירים בדבר תורה ומקלים

בדרבנן (ועם כל זה צריך לעיין אם החולקים הם רבים).

¹⁸ י"מ שם אות ט"ז, בשם 'גינת-ורדים'. ושד"ח שם, סק"ד, בשם ס' 'כל-החיים'. והביא מחלוקת שם בסק"ח אם לשון רבים מורה

על דעת רבים דווקא או אף על דחיד; אך למרות זאת, כתב בסק"כ בשם המגיה על 'משק-ביתי', שבמקרה כזה (לשון רבים שלאחריה

לשון יחיד) אכן ברבים ויחיד עסקינן והלכה כרבים.

¹⁹ י"מ שם אות ט"ז, בשם כנה"ג. ובשד"ח שם, סק"ט, מוכיח זאת באריכות.

²⁰ י"מ שם אות י"ד, בשם כנה"ג.

²¹ י"מ שם אות ח"י, בשם 'חוות-יאיר'.

²² י"מ שם אות ח"י, בשם כנה"ג.

²³ י"מ שם אות ח"י, בשם כנה"ג.

²⁴ ע"פ שד"ח שם, סי' י"ד סק"ב, בשם הרמ"ץ.

²⁵ שד"ח שם, סק"א, בשם החיד"א. ועי' בי"מ שם אות י"ט.

ג. אפשר שכלל ד' מכללי מרן הוא גם לרמ"א²⁶.

ד. לפעמים מביא רמ"א סברא בלשון "יש אומרים" אף שאין מרן חולק עליה (כיון שמצויה רק במעט פוסקים)²⁷. ויש סוברים, שמשמעות "יש אומרים" היא תמיד לחלוק²⁸.

ה. כשמביא הרמ"א מחלוקת בלשון "יש אומרים... ויש אומרים" וכיו"ב - אין הכרעה בדבריו²⁹ [אלא אם רואים במקום אחר שדעתו נוטה לאחת הסברות]³⁰.

ו. כשכותב הרמ"א "והכי נהוג" - אין כוונתו שכך הוא המנהג, אלא שכן ינהגו מכאן ואילך³¹. וכשכותב "ונהגו העם" (ולא סתם 'נוהגים') - כוונתו שהעם נוהגים כן שלא בהוראת בית-דין, שאין דעת הפוסקים כן³².

ז. כשכותב הרמ"א "וכן נראה לי להורות" - הרי זו הכרעה³³; בלשון "וכן ראוי להורות" - יש סוברים שאין זו הכרעה (שלא כתב 'וכן עיקר')³⁴, אך יש סוברים שאף בלשון זו מכריע³⁵.

ח. כשכותב הרמ"א "ויש לסמוך עליהו" (ולא 'וכן נוהגין וכדו') - כוונתו שדווקא בהפסד מרובה יש לסמוך עליהם³⁶.

ט. הרמ"א מגיה על מרן רק בשלושה מקרים: 1. כאשר מרן ב'בית-יוסף' לא הכריע בין שתי סברות, וב'שולחן-ערוך' הביא רק אחת מהן - הרמ"א מוסיף הסברא השניה [לפעמים מכריע ולפעמים לא]. 2. כאשר סובר להלכה כדעה שדחה מרן - אומר שיש אומרים בהיפך, ועיקר. 3. כאשר מרן ב'בית-יוסף' לא הזכיר סברא כלשהי - רמ"א מביאה ב'שולחן-ערוך', אף כשאינה שייכת לדברי מרן במקום³⁷, כדי להודיע לנו [בין אם היא להלכה ובין אם לא]³⁸.

²⁶ י"מ שם אות י"ב, בשם פרי"ח.

²⁷ י"מ שם אות ו', ושדי"ח שם, סק"ב, בשם 'בני-חיי'.

²⁸ י"מ שם, בשם 'לשון-למודים'.

²⁹ שדי"ח שם, סק"ב, בשם 'משאת-בנימין'. ומשי"כ שכן הוא בכיו"ב, ע"פ 'ברכת-המים' המובא שם.

³⁰ ע"פ השדי"ח שם.

³¹ שדי"ח שם, סק"ח, בשם 'אורח-מישור'. ושם כתב, שלו "אי-אפשר ליתן כלל החלטי בזה".

³² שדי"ח שם, סק"ג, בשם מג"א.

³³ שדי"ח שם, סק"ד, בשם הרי"ש איגר.

³⁴ שדי"ח שם, בשם 'ברכת-יוסף'.

³⁵ שדי"ח שם, בשם קבלה מהפניי.

³⁶ שדי"ח שם, סקט"ו, בשם הש"ך.

³⁷ ע"פ י"מ שם אות ח"י, בשם 'ראשון לציון'.

³⁸ י"מ שם אות כ"א, בשם כנה"ג.